

Інформаційно-комунікаційні технології в профорієнтаційній діяльності із старшокласниками

Сучасна загальноосвітня школа є головним об'єктом, на якому повинні бути зосереджені зусилля всіх зацікавлених сторін в профорієнтаційному впливі, тому що вона є провідним соціальним інститутом, через який забезпечується соціально-психологічне входження учнівської молоді в доросле життя.

На думку дослідників [1,2,8], на етапі загальної середньої освіти (10–11 класи) важливим є розвиток у старшокласників відношення до себе як до суб'єкта професійної діяльності за допомогою профорієнтаційних впливів на базі поглибленого вивчення предметів і спецкурсів, до яких вони проявляють стійкий інтерес та нахили. Необхідно зосередити увагу старшокласників на формуванні професійно важливих якостей в обраному виді професійної діяльності, аналізі, оцінці й корекції професійних планів, ознайомленні зі способами самопідготовки й досягненні результатів професійної діяльності. Відповідно, на даному етапі уточнюється соціально-професійний статус майбутнього фахівця. Профорієнтаційну роботу на уроках здійснюють викладачі всіх дисциплін. Наприклад, вчитель природничо-математичного циклу повинен показувати місце науки у виробництві, забезпечувати професійно-практичну спрямованість навчальних дисциплін, знайомити учнів зі змістом професій і потребами суспільства в кадрах, формувати практичні вміння й навички, що покладені в основу різних професій, знайомити з перспективами та тенденціями розвитку основних галузей виробництва. Вчителі гуманітарного циклу покликані розкрити роль людського фактора в науково-технічному прогресі, показати значення виробництва в житті суспільства, розширити уявлення учнів про світ професій. Профорієнтаційна робота на уроці має проводитись таким чином, щоб не порушити логіку подання навчального матеріалу. Однак на уроці не завжди є можливість дати повні відомості про ринок професій, про кожну професію зокрема. Тому продовжити ознайомлення із світом професій можна в умовах позаурочної діяльності – на гурткових і факультативних заняттях, на екскурсіях. Профорієнтаційна робота в освітньому процесі повинна бути заснована на широкій політехнічній основі, включати формування в учнів знань про наукові основи сучасного виробництва та вироблення загальнотрудових вмінь і навичок.

Відповідно до вікової періодизації [7], навчання в 10-11 класах загальноосвітньої школи припадає на період ранньої юності. Слово «юність» означає фазу переходу від дитинства до самостійної й відповідальної дорослості. В цей період відбувається, з одного боку, завершення фізичного, зокрема статевого дозрівання, а з іншого боку, – початок соціальної зрілості. Таким чином, юнацький вік можна розглядати як підготовчий етап до самостійного життя. На думку фахівців [5,6], для успішної соціальної адаптації в звичайно мобільному динамічному суспільстві індивід повинен володіти двома протилежно спрямованими якостями. По-перше, він повинен мати стійке й тверде ядро особистості, власний світогляд, соціальні та моральні переконання. По-друге, високою психологічною мобільністю, гнучкістю, здатністю не тільки засвоювати й переробляти нові відомості, але й створювати щось нове [1, с.22]. Відповідно практичні завдання навчання повинні бути спрямовані на виховання насамперед самостійності, творчої ініціативи та соціальної відповідальності. Ці завдання розв'язуються в процесі навчально-виховної, а також профорієнтаційної роботи. Таким чином, основною метою профорієнтаційної роботи з учнями 10-11 класів є формування в школярів стійких професійних намірів. Під професійним наміром розуміється усвідомлене позитивне відношення особистості до сфери професійної діяльності, яке відзначається наявністю знань про її сутність, прагненням обрати професію в даній сфері діяльності та отримати відповідну освіту. Професійні наміри у свою чергу сприяють формуванню професійної спрямованості особистості. Під професійною спрямованістю особистості розуміють одну з її сторін, а саме, інтереси, нахили, наміри, ідеали. Професійна спрямованість обумовлює мотивовану й цілеспрямовану діяльність при підготовці людини до вибору сфери трудової діяльності та шляхів професійного самовизначення. Професійне самовизначення складається з:

- усвідомлення важливості своєчасного вибору професії, із соціальних та особистісних наслідків цього кроку;
- усвідомлення єдності, зв'язку бажаної соціальної позиції в майбутньому та характеру професійної діяльності;
- усвідомлення якостей своєї особистості та можливостей, які надає конкретна соціальна ситуація та рівень власної освітньої підготовки;
- усвідомлення шляхів підготовки та факторів, що можуть перешкоджати оволодінню обраного фаху;
- активної практичної підготовки до майбутньої професійної діяльності та навчання, а також перевірки своїх професійних інтересів і здібностей.

В завдання профорієнтації на цьому етапі входять: актуалізація проблеми професійного самовизначення, формування адекватного відношення до системи професійної освіти, більш широке знайомство із професіями й вимогами, що висуваються до фахівця, інформування старшокласників про потреби регіону в кадрах, про можливості працевлаштування, навчання й перенавчання, про зміни в правилах прийому до навчальних закладів. Профорієнтаційна робота із старшокласниками 11-х класів повинна проводитись за всіма чотирма напрямками: профпросвіта, профконсультація,

проадаптація й профвідбір (добір). Інструментальна та змістова сторони профорієнтаційної роботи підпорядковуються її меті та завданням на даному освітньому етапі.

Відповідно до модульної теорії профорієнтації [1] на цьому віковому етапі можуть бути задіяні 34 методи профорієнтаційних впливів. До них відносяться: довідково-інформаційні групові консультації, довідково-інформаційні матеріали, оцінка здатності до обраної професії, професійна проба, вивчення й формування соціальних та особистісно-значущих мотивів вибору професії, розробка й впровадження в освітній процес психолого-педагогічних технологій, вивчення стану соціально-виробничої інфраструктури регіону й країни, індивідуальна робота з учнями стосовно основ вибору професії, «Дні відкритих дверей», де здійснюється профорієнтаційні консультації, реалізація професійних намірів, навчальний курс з основ вибору професії, діагностична профорієнтаційна консультація, вивчення ступеня професійної придатності, оцінка здатності свідомо обирати професію, професійна підготовка в системі профосвіти; збирання і узагальнення матеріалів про потреби регіону в кадрах, розвиток і тренування професійно важливих якостей, необхідних для оволодіння професією, факультативи технічної й художньої творчості (додаткові); оцінювання результатів професійного вибору, практика на виробництві, професіографічні екскурсії на підприємства та до організації, формування соціально-професійної спрямованості до трудової діяльності, система профорієнтаційної роботи з батьками та педагогами, вивчення й моніторинг профнамірів, формування індивідуального професійного плану, індивідуальна робота з коригування програми самопідготовки до обраної професії, формування пізнавальних інтересів, професіографічні зустрічі й класні години (пропедевтичні); контроль за працевлаштуванням.

Як зазначалось раніше, професійна **освіта** учнів 10-11 класів здійснюється відповідно до мети і завдань профорієнтації для даного вікового періоду. Основним завданням профінформування є ознайомлення учнів із професіографічними матеріалами, основними видами професійної праці в регіоні, вимогами, можливостями освоєння, характером і умовами праці та заробітку, потребами в кадрах. Розрізняють загальні й спеціальні професійні відомості. Загальні професійні відомості старшокласники отримують при вивченні предметів загальноосвітнього й політехнічного циклів, на позакласних і позашкільних заняттях, заходах, де учні знайомляться з різними видами праці, з досягненнями науки і їх впровадженнями у виробництво, а також з галузями народного господарства. В процесі отримання цих відомостей на основі загальних знань формуються й розвиваються інтереси й мотиви вибору професії учнями. Спеціальні професійні відомості – це цілеспрямоване ознайомлення школярів з народним господарством і культурою, з потребами в кадрах, з найбільш дефіцитними в наш час професіями. Основними формами реалізації завдань професійної освіти є: розповідь, бесіда, лекція, демонстрація аудіовізуальних засобів, екскурсія, самостійна робота учнів із професіографічними матеріалами та ін. Ефективною організаційною формою професійного інформування є предметні, технічні, художні, агробіологічні та ін. гуртки й факультативні заняття. Факультативні заняття впливають на розвиток професійних інтересів і нахилів, особливо якщо на цих заняттях використовується проблемний метод навчання. Тоді зміст занять носить пошуковий характер та переважною є самостійна індивідуальна робота учнів. На факультативах старшокласники здобувають поглиблені знання, уміння й навички за певною спеціальністю або професією, навчаються використовувати відкриття й досягнення сучасної науки, техніки, мистецтва в практичній діяльності, розвивають свої інтереси та навички, перевіряють свою придатність до обраної професії. Ефективною формою професійної освіти є екскурсії. Старшокласникам, які вже володіють певним запасом знань, будуть корисні екскурсії до центру зайнятості, науково-дослідних інститутів, на підприємства, до організацій, комерційних структур і т.д. Джерелом професіографічних відомостей можуть бути також книги та матеріали періодичної преси. Комплектація та систематизація літератури з питань професійного орієнтування, вивчення читацьких інтересів старшокласників, організація читацьких конференцій ведеться шкільним бібліотекарем. Вивчення читацьких інтересів допомагає класному керівникові, вчителям-предметникам, шкільному психологу скласти цілісне уявлення про особистість кожного школяра [2]. Найпоширенішими технічними засобами професійного інформування є радіо- і телебачення, інформаційна глобальна мережа Інтернет. За їх допомогою відбувається ознайомлення школярів з різними галузями народного господарства, продуктивною працею людей, їхніми професіями, спеціальностями. Перегляд кіно- і відеофільмів, рекламних роликів, прослуховування радіопередач стають більш ефективними формами проф-освіти, якщо вони включені в зміст профорієнтаційного заходу (наприклад, класної години) і дискусія відбувається з врахуванням отриманих відомостей школярами.

Інформаційно-комунікаційні ресурси сучасного світу (засоби масового інформування, глобальна мережа Інтернет) містять величезний обсяг систематизованих повідомлень про промисловість, сільське господарство, лісівництво, будівництво, транспорт та зв'язок, охорону здоров'я та фізичну культуру, науку, культуру країни та освіти, мистецтво, сферу обслуговування та ін. З усього різноманіття матеріалів для профорієнтаційного впливу необхідно добирати такі, щоб учні могли самостійно ознайомитися зі сферою майбутньої професійної діяльності.

Юнацтво характеризується збільшенням обсягу знань, значним розширенням кругозору й інтересів, потребою звести все різноманіття фактів до деяких принципів, формуванням світоглядних настанов і прагненням до соціального самовизначення. Тому для старшокласника стає важливим не тільки з'ясування суспільного значення можливих напрямків діяльності, але й пошук її особистісного змісту. Отже, при проведенні професійно-просвітньої діяльності учнями 10-11 класів необхідно враховувати цю вікову особливість. Розв'язання означеної проблеми може бути реалізоване шляхом

акцентування уваги старших школярів на таких аспектах, як розкриття індивідуальних особливостей і здібностей у даному виді діяльності, соціально-професійне самовизначення, можливість працевлаштування, потреба конкретного регіону в фахівцях даної професії, умови й організації праці, престижність даної професії. Саме на етапі професійної освіти юнацтво обмірковує свій вибір, в нього формуються правильні уявлення про престижність професій. Престижність професій є найважливішим чинником впливу на професійний вибір. Формується вона під впливом соціально-економічних факторів. На престижність професій впливають інтелектуальний зміст і творча сутність, перспективність удосконалювання освіти, саморозвиток, кваліфікація, матеріальне забезпечення, санітарно-гігієнічна й соціально-психологічна обстановка там, де фахівець здійснює свою трудову діяльність. Престижність визначається не тільки змістом праці, але і її умовами. Підвищенню престижності професій матеріального виробництва серед молоді сприяють знання про сутність праці сучасних фахівців, його творчому характері. Обговорення проблеми престижності професій можна проводити зі старшокласниками під час відвідування підприємств, професіоорієнтованих зустрічей, диспутів, бесід, а також під час участі в «Днях відкритих дверей» у всіх типах навчальних закладів.

Успішність обґрунтованого професійного вибору багато в чому залежить також від поінформованості школяра про потребу суспільства в фахівцях тих або інших професій, подальшому професійному зростанню, про перспективи розвитку сучасної економіки в цілому. Аналіз досліджень свідчить про те, що чим вище ступінь узгодження професійних намірів випускника з потребами суспільства, тим об'єктивно більше можливостей і умов для їх реалізації. При плануванні профорієнтаційної роботи з учнями старших класів, необхідно включити в план виховної роботи проведення циклу класних годин із загальною тематикою типу «Професії, які потрібні місту». Ці заходи доцільно проводити за участю фахівців служби зайнятості, економістів, менеджерів і соціологів. Основною формою реалізації таких методів профорієнтаційних впливів, як збирання і узагальнення матеріалів про потребу регіону (міста) у кадрах і вивчення стану соціально-виробничої інфраструктури регіону, є самостійна робота учнів. Старшокласникам можна запропонувати провести конкурс творів-міркувань на тему «Я в світі професій», підготувати повідомлення про стан соціально-виробничої інфраструктури регіону за матеріалами періодичної преси, самостійно оформити стенд для шкільного кабінету профорієнтації і т.д. із залученням інформаційно-комунікаційних технологій.

В професійному самовизначенні є ще одна важлива сторона: вибір професії одночасно є самообмеженням, тому що будь-яка професійна діяльність – це конкретна практична діяльність, строго обмежена як часом, так і місцем здійснення. Психологічна готовність школяра до цього обмеження також є умовою успішного вибору професії. Оскільки самообмеження вимагає деякої перебудови власних інтересів, певної відмови від інших планів і захоплень, під час профорієнтаційної роботи важливо пояснювати учням, що дане обмеження носить відносний характер. Розкриття змісту будь-якої професії повинно включати відомості про те, що в ній є спільного з іншими професіями, та про специфіку даної професійної діяльності. Такий підхід до розв'язання завдання про поглиблене ознайомлення із світом професій сприяє більш широкому погляду на саму професійну діяльність, сприяє формуванню реалістичних уявлень про обирання професію, що в результаті визначає ступінь стійкості вибору майбутнього фаху. Велику роль відіграє правильне розуміння старшокласниками своїх можливостей, своїх здатностей та індивідуально-особистісних особливостей. Допомоги в цьому можуть класні керівники, шкільні педагоги, психологи, профконсультанти з центрів зайнятості під час проведення індивідуальних діагностичних профконсультацій. Професійна консультація як структурний елемент профорієнтації являє собою систему психологічного вивчення особистості учня з метою виявлення й оцінки професійно значущих якостей особистості й надання на цій основі допомоги учневі в уточненні напрямків, шляхів та можливостей його професійного самовизначення.

Аналіз системи підготовки фахівців у нашій країні й за рубежом показав, що професійна придатність людини залежить від таких факторів, як рівень постановки навчально-виховної роботи, особистісні якості майбутнього фахівця, стійкість мотивів школяра до навчання відповідно до обраної професії. Низька професійна активність, недостатня кваліфікованість молодих фахівців пояснюється в більшості випадків їх неповною психологічною відповідністю власних особистісних якостей вимогам діяльності за обраною спеціальністю. Для аналізу даної відповідності з метою професійного відбору застосовуються певні прийоми для виявлення професійно важливих якостей майбутньої діяльності, якими є мотиваційні, моральні, особливості перебігу психічних (пам'яті, уваги, мислення) і нервових процесів, фізичні дані й медичні показники. Професійний відбір спирається на всебічне психолого-педагогічне вивчення особистості учня й здійснюється в процесі професійної орієнтації старших школярів і адаптації їх до професійного навчання. В реальних умовах поняття придатності до того або іншого виду діяльності визначається в першу чергу можливістю людини максимально швидко адаптуватись, встановити необхідну відповідність між особистісними конструктами й вимогами середовища. Крім того, психологічна й психофізіологічна діагностика не тільки допомагають школяреві в самопізнанні, але й забезпечують передумови для формування індивідуальної програми самопідготовки за обраною спеціальністю та тренуванню професійно важливих якостей. Ефективною, але, на жаль, мало використовуваною формою розвитку професійно важливих якостей, а також спілкування й ділової взаємодії, є система тренінгів. Тренінги відносяться, як правило, до групових форм роботи. Їх можна проводити в позаурочний час. Для школярів 10-11 класів будуть корисні тренінги на увагу й самоконтроль (вправи «Пальці», «Фокусування», «Муха» і

ін.), уяву й саморегуляцію («Біг асоціацій», «Доміно», «Чудеса техніки» і ін.) [1]. Найбільш ефективною формою навчання спілкуватися є соціально-психологічний тренінг (СПТ). СПТ істотно полегшує й прискорює процес оволодіння знаннями, уміннями й навичками соціальної поведінки, сприяє форсованому удосконаленню комунікативних можливостей людини, необхідних для організації повноцінної продуктивної взаємодії з іншими людьми в практичній діяльності й міжособистісних взаєминах, створює можливості для більш повного самопізнання й самовизначення.

Таким чином, професійна орієнтація в практиці навчально-виховної роботи школи сприяє процесу соціальної адаптації молоді, формуванню суспільно значущих мотивів трудової діяльності й розвитку необхідних якостей особистості – соціальної активності, самостійності й свідомості. Цілеспрямована виховна робота стосовно підготовки та вибору професії поступово згладжує багато протиріч, що виникають у процесі трудового самовизначення школярів, особливо між професійним самовизначенням і його реальним здійсненням. Систематичне проведення профорієнтаційної роботи впливає на підвищення загальної активності школяра, у тому числі й у навчальній діяльності. Можна зробити висновок, що форми й методи профорієнтаційних впливів являють собою систему цілеспрямованих дій педагогічного колективу школи, родини, навчальних закладів, виробництва й громадських організацій щодо формування в учнів психологічної й практичної готовності до певної сфери трудової діяльності. Ефективність проведеної роботи залежить від трьох основних умов: дотримання системності у формах і методах протягом усього навчання в умовах загальноосвітньої школи, діагностики вікових особливостей учнів і комплексного використання методів професійної орієнтації. Це забезпечить управління ходом розвитку професійних нахилів та здібностей учнів, розширить можливості молоді в розв'язуванні проблем відповідності між власними можливостями й вимогами до обраної професії, створить необхідні умови для знаходження свого покликання, забезпечить процес професійної адаптації, зменшить кількість розчарувань і невдач при виборі професії, що в підсумку створить сприятливий ґрунт для творчої продуктивної праці кожної молоді людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бендюков М. А. Азбука профориентации. Как молодому человеку преуспеть на рынке труда? Изд. 2-е, доп. и дораб. / М. А. Бендюков, И. Л. Соломин, М. И. Ткачев. - СПб.: ЗАО «Литера плюс», 1997. – 336 с.
2. Захаров Н.Н. Профессиональная ориентация школьников: Учеб. пособие для студентов-слушателей фак. обществ, профессий. - М.: Просвещение, 1988. - 272 с.
3. Збірник нормативних, інструктивних та методичних матеріалів з питань професійної орієнтації незайнятого населення та інших категорій громадян // Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається.–К.,1997.–С.23–50.
4. Климов Е. А. Как выбирать профессию. Изд. 2-е, доп. и дораб. / Е.А.Климов. М.: Просвещение, 1990. - 159 с.
5. Пилипчук О.Ф. Професійна спрямованість особистості, її сутність і проблема формування в процесі профорієнтаційної роботи. // Оновлення змісту і методів психології освіти та професійної орієнтації: Збірник наукових праць. Наук, записки РДПІ. Випуск №6. - Рівне: РДПІ, 1999. - С 44-50.
6. Симоненко В.Д. Профессиональная ориентация учащихся в процессе трудового обучения: Кн. для учителя. -М.: Просвещение, 1985. -223 с.
7. Чистякова С.Н. Основы профессиональной ориентации школьников: Учеб. пособие для учащихся пед. уч-щ по спец. №2008 Труд и черчение / Под. ред. В.А. Слостенина. - М.: Просвещение, 1983. - 112 с.
8. Шавир П.А. Психология профессионального самоопределения в ранней юности. - М.: Педагогика, 1981. -96с.